

T. Kiss Tamás

**Az alakuló/változó ember szószólója.
Durkó Mátyás munkássága**

„Az életet már megjártam.
Többnyire csak gyalog jártam, ...”
Arany János

A felnőttekkel való foglalkozás, a felnőttek tudásának bővítése, általános és szakismereteik pótlása, kiegészítése és gyarapítása – ha koronként eltérő mértékben és módon is – alapvetően az iskolarendszer valamiféle meghosszabbítása volt. Magyarországon a 18. századtól kezdve hosszú ideig a műveltség – az „ész, a fény, a világosság” – terjesztése, a művelődés lehetőségeinek kiterjesztése volt a cél, felvilágosító előadásokkal, a korszerű ismeretek továbbadásával. Ám a 19. század végén a népnevelés, a két világháború között az iskolán kívüli népművelés, majd – nagyon rövid ideig – a szabadművelődés, később, az 1960-as évektől a népművelés, illetve a közművelődés centrumában már – kimondva–kimondatlanul – az egyes társadalmi rétegek iskolázási, műveltségi hátrányai mérséklésének, egyfajta esélyegyenlőségének megteremtésének igénye áll.¹ A 19. század végén, a 20. század első évtizedeiben jelentkezik az a lényeges pedagógiai probléma, miben és hogyan különbözik a felnőttek tanulása, ismeret-elsajátítása a felnövekvő nemzedékétől? Felmerült az a kérdés is, lehetséges-e nevelni a felnőtteket? Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az ember szellemi fejlődése nem válik befejezetté nagykorúvá válásával, az újabb és újabb feladatok, élethelyzetek pedig nemcsak új ismeretek, hanem új módszerek, technikák, alkalmazkodási készségek elsajátítását kívánják meg. A kérdés mögött azonban nem csupán a 19. századi eszmény, a „kiművelt emberfők” biztosította termelésnövelés kívánalma állt, hanem a 20. században jelentkező különféle ideológiai-politikai aktivitásokra serkentés is meghúzódott.

A felnőttek nevelhetőségét képviselő irányzat karakteres hazai képviselője a 20. század második felében Durkó Mátyás volt. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem professzora 1956-tól számos munkájában fejtette ki – az általános embernevelés (antropagógia) részének tekintett népművelés, illetve közművelődés elméletével a részleges átfedés viszonyában álló – felnőttnevelés mellett szóló érveit és indokait.

Durkó Mátyás „gyökerei” alapvetően a 20. századi Magyarország két városához, Békéshez és Debrecenhez kötődnek. Első tizenöt évét Békés, e tipikusan

¹ T. Kiss Tamás: *A népnevelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből.* Budapest, 2000, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete – Új Mandátum Könyvkiadó, 194.

alföldi kis mezőváros társadalmi és kulturális viszonyai, szűkebb környezete életkörülményei határozták meg. A Durkó család története a 20. századi hazai középosztály társadalmi mobilizációs tendenciáinak mintája lehetne.

Durkó Mátyás 1926. január 27-én született Békésen, szülei második gyermekeként. Apai nagyapja pályaőr volt, anyai nagyanyja parasztcsaládból érkezett. A dolgos, munkaszerető, vállalkozó szellemű szülők felfelé törekedtek: a munkás- és paraszti sorsból a középosztályba, a kisvárosi polgári létbe. Édesapja – nyolc testvér közül a legidősebb – kereskedősegéd lett, aki az 1920-as években vásári kereskedőként járta az országot, majd textilkereskedést, „rőfösboltot” nyitott Békésen. A professzor volt munkatársa, tanszékvezetőként utóda Soós Pál úgy véli, Durkó családjára is érvényes mindaz, amit Németh László 1943-as szárszói beszédében a kispolgárságról mondott: „A közhelyes szocialista gondolkodás [...] némi lenézéssel kezeli a »kispolgárokat«: a földes parasztságot, a szabad iparosokat, kereskedőket, a közüzemi alkalmazottakat, az értelmiséget. [...] Pedig [...] az az iparkodás, gazdasági tudás, fogékonyság, ami egy nemzet ereje, elsősorban a kispolgári réteg tulajdona. Mondjam-e, hogy ezek a kispolgárok valamennyien munkások? Az még a húsz–negyven holdas gazda is, [...] az a kisiparos, aki jó időkből segéddel dolgozik, sőt horribile dictu, az az iskolai tanárnő is [...]. Iszonyú rombolás lenne ezeket a kispolgárokat [...] elméletekhez nyomorítani.”²

Az édesapa, idősebb Durkó Mátyás az első világháborúban tizedesként teljesített szolgálatot, s mivel az egyik isonzói csatában sebesült parancsnokát kimentette a tűzvonalból, 1938-ban vitézi címet, 1940-ben pedig megváltással – törlesztéses alapon – 16 hold vitézi földet kapott. (A vitézi címet elsőszülött fia, ifj. Durkó Mátyás 1944-ben megörökölte.³) A föld árát azonban képtelen volt törleszteni, így az nem került a tulajdonába, de gazdálkodhatott rajta. A második világháború idején is szolgálatot teljesítő, 30 százalékos rokkant édesapa a kereskedését sem tudta megfelelően működtetni, az üzlet egyre rosszabbul ment. Az apa 1947-ben meghalt. Az anya, Nagy Anna középparaszti család gyermeke volt. Hat hold földet és fél hold szőlőt örökölt. Férje halálát követően egyre kevésbé tudott boldogulni a földdel, a kereskedéshez nem értett, az üzlet 1950-ben végleg tönkrement – ehhez a politikai-ideológiai körülmények is hozzájárultak. Az özvegy a vitézi földet többször is felajánlotta az államnak, de mindig visszautasították. A harmadik felajánlás után a családot arról értesítették, hogy mivel a föld nem volt sohasem a család tulajdonában, csak a használati

² Soós Pál–Boros Sándor: Durkó Mátyás hatvanéves. In Soós Pál–Sz. Szabó László (szerk.): *Tömegkultúra és közművelődés*. Debrecen, 1968, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 5–20. Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae, 7–8. sz. (Az idézet forrása: Németh László: Második szárszói beszéd. In uő: *Sorskérdések*. Budapest, 1989. Magvető és Szépirodalmi Kiadó, 725–738. Idézet: 734.)

³ „A Vitézi Rend Főszéktartósága 7064/1943. sz. igazolványa (kiállított Budapesten, 1943. augusztus 25-én) alapján ifj. Durkó Mátyást a »vitéz« cím illeti meg. Békés, 1944. február 20.” – olvasható Durkó Tanulmányi Értesítőjének első oldalán.

jogot gyakorolták, nem lehet róla lemondani, ugyanakkor juttatást sem kaphatnak érte.

Ifjú Durkó Mátyás Békésen, a helyi református elemi iskolában kezdte tanulmányait 1932-ben, s a középiskolát is Békésen, a református Szegedi Kis István Gimnáziumban végezte el. A szülők csupán rövid ideig tudtak gondtalan gyermekkorú és tanulási lehetőségeket biztosítani két gyermekük számára. A második világháború idején már megkezdődött a családi élet anyagi alapjainak fokozatos romlása. Mivel a gimnazista diák, Durkó Mátyás jó tanuló volt, tanítványokat vállalt: négy tanítvány tanítása mellett érettségizett 1944-ben kitüntetéssel. Bevallása szerint első „pedagógiai tapasztalatait” – azaz hogy milyen egy igazi tanár–diák viszony – a békési református gimnázium vallásstanára révén szerezte. Túróczy tanár úr bibliaóráin gyakorta emlegette tanítványainak – Tamási Áronra hivatkozva –, hogy az ember életében kell lennie egy alapvető célnak. Durkó számára ezt a célt a szolgálat jelentette. A szorgalmas és mindig tetre kész fiatalember tele volt segítőkészséggel, tudatos jobbítani akarással, a változtatás ambíciójával. Érdeklődő, szenzibilis alkatával erősen vonzódott minden elsajátítható ismerethez, szinte valamennyi készségét fejleszteni igyekezett.⁴ Megérintette a cserkészmozgalom – különösen a népi hagyományokat ápoló és terjesztő regőscserkészlet – szellemisége. A legmélyebb élményt azonban mindenekelőtt és mindenekfölött a református ifjúsági mozgalom, a Soli Deo Gloria által szervezett Magyar Élet nyári balatonszárszói táborozásokon való részvétel jelentette számára 1942–43-ban. Középiskolás korának – ekkor már harmadik és negyedik osztályos diák – életre szóló, meghatározó nagy élményeit az Exodus Körrel (vagy ahogyan néhányan nevezték, az „alexandriánusokkal”) való találkozások jelentették.

A katonaköteles ifjú 1944 szeptemberében a Dunántúlra, leventemunkatáborba került, ahonnan Németországba akarták vinni. Durkó Mátyás életveszélyes kockázatot és bujkálást vállalva Kaposváron megszökött, s karácsonyra ismét otthon volt. Békésen élte át a háború utolsó és a béke első napjait, hogy 1945-ben gyalog jusson el lakóhelyéről Debrecenbe, ahol az 1945/46-i tanévben iratkozott be a Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar–francia szakjára. Számos kiváló debreceni egyetemi tanár szellemiségéből meríthetett itt. Egyetemi leckekönyvében olyan oktatók neve található, mint Karácsony Sándor, a magyar nyelvtörténeti kutatásokat megalapozó Bárczi Géza, a magyar folklór ősi és keleti elemeit kutató Lükő Gábor, a költő és irodalomtudós Juhász Géza, vagy Hankiss János, a Francia Intézet igazgatója. Már oktatóként került szoros kapcsolatba az irodalomtörténész Barta Jánossal, a neveléstörténész Jausz Bélával, a pedagógiai pszichológia kérdéseit kutató Kelemen Lászlóval és a Kelet-Közép-Európa összehasonlító néprajzával foglalkozó Gunda Béla professzorral.

Az alapvizsgák letétele után, 1947. december 1-jétől 1948. szeptember 1-jéig az egyetem Francia Intézetének gyakornoka volt, 1948. szeptember 1-jétől

⁴ T. Kiss Tamás–Tibori Timea: Durkó Mátyás emlékezete. *Kultúra és Közösség*, 2005. 1. sz. 59–61., továbbá T. Kiss Tamás–Tibori Timea: Homage a Durkó Mátyás. Elment az andragógusképzés debreceni pápája. *Felnőttképzés*, 2005. 1. sz. 58–59.

1950. március 31-ig az egyetem Magyar Irodalmi Intézetében tevékenykedett, mint díjtalan gyakornok. 1949-ben kitűnő szinten tette le a magyar szakvizsgát, jó eredménnyel a franciát.

Soós Pál szerint Durkó Mátyás szellemi útkeresése során „nem véletlenül került Karácsony Sándor szellemi vonzáskörébe, minden későbbi kritika, támadás, elhallgatás és háttérbe szorítás ellenére (lelkes tudatossággal) vállalta őt legfőbb mesterének”. Karácsony Sándor „a szó legszorosabb értelmében polihisztor volt, »szellemi ezermester«... a szabadművelődési rendszer megalkotója, szellemi és politikai vezetője, a huszadik századi magyar pedagógia és pszichológia egyik legnagyobb elméleti és gyakorlati művelője. Végül, de nem utolsósorban a sajátosan Karácsony-i értékfilozófia, társaslélektan és felnőttnevelés megalapozója.”⁵ Durkó Mátyás élete során – jöllehet annak nagy része a szocializmus évtizedeire esett – soha nem ingott meg abban a meggyőződésében, hogy Karácsony Sándor felnőttnevelési koncepciója a legjelentősebb teoretikus-tudományos teljesítmények közé tartozik.⁶

Durkó „másik szellemi forrásvidékét” a népi írók munkásságában és a népi mozgalomban jelöli meg Soós Pál említett munkájában. Közülük is különösen Németh Lászlót, Veres Pétert és Móricz Zsigmondot vallja tanítómesterének. Persze a debreceni bölcsészhallgatónak nem volt nehéz felfedezni a szinte természetes találkozási pontokat és kölcsönhatásokat Karácsony Sándor szellemisége és a népi írók eszmevilága között. Az e két forrásból származó eszmék és eszmények – mint „a másik ember” megbecsülése, az erős közösségi és magyarságtudat, a demokratikus, népben-nemzetben gondolkodás, a valóság tisztelete – szétválaszthatatlanul egybefonódtak Durkó alakuló személyiségében és gondolatvilágában.

Világnezetének alakulására, mint abban a történelmi időben oly sok fiatalra, erős hatással volt a marxizmussal és a kommunista párttal történő találkozás élménye – pozitív és negatív értelemben egyaránt. Révai József, Lukács György és nem utolsósorban Makarenko akkoriban nagyon divatos – egyébként Karácsony Sándor által is felkarolt – munkáit olvasta. A „fényes szelek” rövid időszaka kitörölhetetlen, de ellentmondásos nyomokat hagyott Durkó Mátyás életében. A mindig közösségekben, társadalomban, kulturális értékekben gondolkodó fiatalember mélyen átélte a korszak újra törő lendületét, de a „rettenetes évek” történéseit is. Élete végéig feldolgozatlan maradt számos lelkiismereti konfliktusa, csalódása az általa oly nagyra becsült emberekből.

A fiatal és fogékony Durkó Mátyást, mint korosztályának többségét, elragadta a „holnapra megforgatjuk az egész világot” forgószele. A fényes szelek generációjának tagjaként lelkesen vetette bele magát a közéletbe. Szinte „misszionárius szorgalommal” vett részt az ismeretterjesztésben. Előadásokat

⁵ Soós Pál: Durkó Mátyás andragógiai gondolkodásának szellemi forrásvidékéről. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 55–63.

⁶ Durkó Mátyás: Karácsony Sándor művelődéstörténeti, felnőttnevelési és szabadművelődési koncepciója. *Debreceni Szemle*, 1997. 2. sz. 274–294.

tartott a városban és a Debrecen környéki településeken is. Kulturális népszerűsítő munkája mellett 1945-ben a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségben (MADISZ) is tevékenykedett (a szervezet ekkorra már teljes egészében kommunista irányítás alá került). 1947–1948-ban az egyetem Bölcsészettudományi Kara Ifjúsági Szervezetének elnöke lett, s e minőségében – a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesületének Szövetsége (MEFESZ) Budapesti Központi Intéző Bizottságának tagjaként – a már ugyancsak kommunista vezetésű ifjúsági szövetség debreceni szervezetének oktatási felelősévé nevezték ki. 1948 augusztusában belépett a Magyar Kommunista Pártba, majd a két munkáspárt egyesülése után a Magyar Dolgozók Pártjának tagja lett. Egy hathetes pártiskolai tanfolyam elvégzése után új feladatot kapott: 1948. október 1-jétől a Debreceni Ságvári Endre Főiskolás Népi Kollégium igazgatójává nevezték ki. A posztot 1950. szeptember 1-jéig töltötte be. (A NÉKOSZ-t ekkorra már, 1949. július 10-én, a Rajk-perrel kapcsolatba hozva felszámolták). A Ságvári-kollégiumbeli tevékenység mindazonáltal meghatározó pedagógiai élményt jelentett számára, és olyan ifjúság- és felnőttnevelési tapasztalatokhoz juttatta, amelyeket későbbi andragógiai munkásságában hasznosítani tudott.

A hatalom természetesen továbbra is figyelemmel kíséri közéleti aktivitását. Tagjává választják az Egyetemek Kommunista Ifjúsági Intéző Bizottságának. Két éven keresztül az Egyetemi Pedagógus Szakszervezet üb-titkára, majd pártbizalmi, tagja az egyetemi pártalapszervezet vezetőségének, az MDP Megyei Bizottsága középfokú propagandista-képző szemináriumának vezetője.

Az „első figyelmeztető jelet” 1951-ben érzékeli. A párt alapszervezete 1951. október 2-án szigorú, megalázó önkritikát gyakoroltatott vele, amelyet pártfegyelmi követett, végül Durkó „szigorú megrovásban” részesült. A fegyelmi ítélet oka, hogy 1950 januárjáig nem tárta fel teljes őszinteséggel osztályhelyzetét a párt előtt. A „soha, sehol, semmikor” szülői intellektus okán félt említést tenni édesapjától örökölt vitézi címéről, és a megörökölt hét hold földről.

Durkó Mátyást még 1950. április 1-jétől tanársegéddé nevezték ki a Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalmi Intézetbe, ahol 1953. december 31-ig dolgozott. Az intézetben különösen nagy hatással volt rá Jausz Béla és Barta János professzor. Bekapcsolódott az intézeti tudományos munkájába is. Előbb Móricz Zsigmond, majd Oláh Gábor munkásságával foglalkozott. Elsőként kutatta fel, gyűjtötte össze és adta közre 1953-ban önálló kötetben Móricz folyóiratokban, napilapokban rejtőző 1918–19-es írásait. Bevezető tanulmánya – Móricz e korszakának politikai, irodalomtörténeti és művészeti bemutatása –, valamint Móricz írásaival kapcsolatos jegyzetei máig útbaigazítók.⁷ A *Légy jó mindhalálig* című Móricz regényt 1954-ben ő rendezte sajtó alá.⁸ Számos önéletrajzában említi, hogy Móricz-könyveit megtámadta a Szabad Európa

⁷ Móricz Zsigmond: *Új világot teremtsünk. Gyűjtemény 1918–19-es írásaiból*. Összeállította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Durkó Mátyás. Budapest, 1953, Művelt Nép Könyvkiadó.

⁸ Móricz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig*. Sajtó alá rendezte Durkó Mátyás. Budapest, 1954, Művelt Nép Könyvkiadó.

Rádió. A kritikákat a korabeli politikai légkör és a kötetekben olvasható jegyzetek vélt-valós szellemisége válthatta ki. Közreműködésével került kiadásra az általa tisztelt, a szegényekért, elesettekért perlekedő Oláh Gábor novelláskötete. Az író verseit az Alföldi Magvető Kiadó a debreceni költő, Kiss Tamás előszavával és Durkó Mátyás jegyzeteivel jelentette meg 1957-ben.⁹ Kiss Tamás költővel együtt 1954-ben megszerkesztette a tiszántúli költők antológiáját, a *Túl a Tiszán* című kötetet, melynek első írása a Durkó által közreadott Móricz-mű, a *Debrecen*.¹⁰

Oktató- és kutatómunkája mellett kiterjedt irodalomszervező tevékenységet folytatott. Szervező titkára a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Kelet-magyarországi Csoportjának, szervezője irodalmi népszerűsítő előadásoknak, titkára a Magyar Írók Szövetsége Debreceni Csoportjának. Az *Alföld* című folyóirat szerkesztőbizottsági tagjaként magára vállalta a népi írók műveinek és a Magyar Élet könyveinek terjesztési feladatát is. Megszervezte a debreceni könyvkiadást: 1954. szeptember 1-jétől az Alföldi Magvető Könyvkiadó – a Magvető debreceni „fiókiadójának” – vezetője volt egészen az Alföldi Magvető 1957. augusztus 31-i megszűnéséig. Munkája eredményeként ez idő alatt mintegy húsz kötet került kiadásra, külön is segítve a tájegység íróinak megjelenését.

Durkó Mátyást saját kérésére 1954. január 1-jével áthelyezték a Módszertani Kabinetbe. Annak feloszlását követően előbb az egyetem Rektori Hivatalába kerül adminisztrátornak, majd 1955. szeptember 1-jétől a Pedagógiai Tanszékre helyezték. 1958. április 2-án a Kossuth Lajos Tudományegyetemen – a nevelés-tudományból mint főtárgyból, a neveléstörténetből és a magyar irodalomból mint melléktárgyakból – summa cum laude minősítéssel doktorrá avatták.

Értékrendszerének alakulására az 1956-i forradalom és szabadságharc nagy hatással volt. Nála is, mint számos „fényes szelek nemzedékbeli” kortársánál, az „odaalakulás” lelkesedését „a visszaalakulás drámája” követte. A Debreceni Forradalmi Bizottmány úgy döntött, hogy az Orvostudományi Egyetem területén működő kis hatósugarú amatőr rádió kapacitását meg kell növelni, mivel a közvéleménynek megbízható hírforrásra, szélesebb körű tájékoztatásra van szüksége. Durkó Mátyás a Szabad Debreceni Rádió, a Csokonai rádió munkatársa lett. Lelke mélyén még mindig élt a megaláztatás, amelyet a pártfegyelmivel kellett elszenvednie, de a „karácsonyista”, „nékoszista” fiatal egyetemi oktató számára ennél sokkal fontosabb volt a szakmai és politikai gondolkodásával összhangban lévő a feladat. 1956. október 29-től november 1-jéig volt a rádiónál. „[...] Kiss Ferenc hívott [...] a helyi Csokonai rádióhoz – emlékszik vissza. – [...] írtam egy cikket a semlegesség kérdéséről és én jelöltem ki két napon keresztül a helyi újságokban megjelent híryanagot

⁹ Oláh Gábor: *Debreceni zendülők. Válogatott elbeszélések*. Sajtó alá rendezte, bevezette és jegyzetekkel ellátta Durkó Mátyás. Debrecen, 1955. Alföldi Magvető Kiadó; illetve *Oláh Gábor válogatott költeményei*. Szerkesztette, bevezette és jegyzetekkel ellátta Durkó Mátyás, Kiss Tamás, Tóth Endre. Debrecen, 1957, Alföldi Magvető Kiadó.

¹⁰ *Túl a Tiszán. Tiszántúli írók és költők művei*. Szerkesztette Durkó Mátyás és Kiss Tamás. Debrecen, 1954, Alföldi Könyvkiadó.

beolvasásra [...]”¹¹ És ő játszotta furulyán a rádió szignálját, a *Debrecennek van egy vize* kezdetű népdal néhány taktusát.¹² Durkó november 1-jén nemcsak a rádiót hagyta ott, hanem Debrecenre is, hogy édesanyjához, Békésre utazzon. Visszatérését követően, a forradalom leverése után, a megszálló szovjet csapatok illetékesei letartóztatták. A forradalom alatti tevékenységéért az egyetem fegyelmi bizottsága „szóbeli megrovásban” részesítette, a megrovást azonban később törölték. Am Durkó Mátyást nem tévesztette szem elől a hatalom: a politikai elhárítás tisztjei a bölcsészkar oktatói között szerettek volna „szövetségesekeket” találni. Besúgónak szemelték ki, zsarolni próbálták, majd megfenyegették, ő azonban ellenállt.¹³ A forradalom leverése utáni időszakban szinte teljesen felhagyott a politizálással, az újonnan alakult Magyar Szocialista Munkáspártba (MSZMP) nem lépett be, minden energiáját munkájára, a kulturális tevékenységre és a tudományos kutatásra fordította.

Durkó Mátyás még a forradalom előtti, felszabadultabb időkben előterjesztést készített, amelyben – a népművelés társadalmi jelentőségre hivatkozva – indítványozta, hogy az egyetemen a tanárszakokhoz kapcsolódva vezessék be a felsőfokú népművelési szakképzést. Előterjesztését az egyetem vezetése 1956 márciusában továbbította az Oktatási Minisztériumnak, amelynek Egyetemi Főosztálya hozzájárult, hogy a debreceni tudományegyetem Pedagógiai Tanszékének keretei között már az 1956/57-es tanévtől meghirdessék és megindítsák a Népművelési Szemináriumot, Durkó Mátyás szakmai vezetésével. A Népművelési Szeminárium 1962-től felvethette a Pedagógiai Tanszék Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszéki Csoportja elnevezést. Mi több, megkezdődhetett a tanár szakokhoz kapcsolt, ún. „C” szakos népművelőképzés. Szakmai eredményei elismeréseként Durkó 1965. augusztus 1-jétől docensi kinevezést kapott. A következő évben, 1966-ban – felnőttnevelési témából – megvédte kandidátusi disszertációját. Értekezését *Felnőttnevelés és népművelés* címen 1968-ban jelentette meg a Tankönyvkiadó. A könyv az első magyarországi felnőttnevelési monográfiának tekinthető.

Aktivitása ezután sem csökkent. Sokoldalú szakmai tevékenysége, elkötelezett erőfeszítései nyomán az 1970-es évtizedben Debrecen az andragógia hazai fővárosává vált. A Tanszéki Csoport 1971-től Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszék lett. 1971 ősztől megindulhatott a kétéves, az 1976/77-es tanévtől pedig a hároméves egyetemi kiegészítő levelező képzés is. Az új tanszék személyi feltételeinek megteremtésében és fejlesztésében Durkó két „forrásra” támaszkodott. Egyrészt arra törekedett, hogy a hallgatók közül kiválassza a legtehetségesebbeket, és előnyben részesítse a tudományos

¹¹ Durkó Mátyás három és félfoldalnyi, sűrűn gépelt feljegyzéséből. A kézirat a szerző tulajdona.

¹² „Ő volt a szünetjel” – mondták róla diákjai. Megjegyzendő, hogy néhányan más dalra emlékeznek. Lásd: Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006., Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 13., 173.

¹³ Filep Tibor: *A politikai rendőrség Hajdú-Biharban 1957–1989*. II. Debrecen, 2012. A szerző kiadása, 128.

ösztöndíjasokat, a kutatói segéd munkát végzőket, másrészt, hogy gyakorlatból hozzon be szakembereket. Munkája elismeréseként 1978-ban professzori ki nevezést kapott. Növelte a szak presztízst, hogy meghatározó tagja a *Népművelési Értesítő*, a Népművelési Intézet 1960-tól az 1970-es évek közepéig megjelenő elméleti folyóiratának, s hogy 1974–1975-ben vesz részt az MTA Pedagógiai Kutatócsoport munkájában. Kezdeményezésére 1976-ban megalakult az MTA Pedagógiai Bizottságának Felnőttnevelési Albizottsága, amelynek 1977–1988 között az elnöke volt. Vezeti a csak rövid ideig (1986) megjelenő, első önálló, időszakos elméleti és módszertani folyóirat, az *Andragógia* szerkesztőbizottságát, 1980-ban létrehozta az egyetem kiadásában megjelenő *Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae* című periodikát.

Az óriási energiával végzett munka azonban kikezdte egészségét. Állapota 1984-ben erősen megromlott, olyannyira, hogy nyugdíjazását kérte. Ám az addigra már egyszemélyes intézménnyé vált tudós nem tudott felhagyni a szakmai tevékenységgel: konferenciákon vett részt, továbbképzéseken tartott előadásokat, publikált.

A rendszerváltás ambivalens várakozással töltötte el. A mindig lelkesen optimista Durkó abban reménykedett, hogy „az új társadalmi talaj” éltetni fogja majd az andragógia tudományát – ám azt kellett tapasztalnia, hogy az általa képviselt és kimunkált felnőttnevelés szemlélete és gyakorlata mindinkább háttérbe szorul. Keserű örömmel értesült róla, hogy az egyetem vezetése a névváltoztatást kezdeményező Soós Pál javaslatát elutasította, s a tanszék elnevezéséből nem engedte kitörölni a „felnőttnevelés” szót. A tanszék neve Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszékre módosult. Nehezen élte meg, hogy a felnőttképzésből, felnőttoktatásból és a felnőtt-tanulásból kiszorult az embert formáló nevelői törekvés és az önnevelői képesség kialakítására törekvő szándék. Alapvető nézeteit és tételeit azonban mégsem változtatta meg, nem írta át, noha folyamatosan arra törekedett, hogy elismerje tévedéseit, s ahol szükség volt rá, korrigálja önmagát. Arra is maradt ereje, hogy segítse az új nevén, Debreceni Egyetemen beinduló Nevelés- és Művelődéstudományi Programot, amelyben lehetőség nyílt a felnőttnevelési és a közművelődési alprogram akkreditációjára, valamint a PhD-fokozat megszerzésére.

Durkó Mátyás az andragógia hazai megalapozója, a felnőttnevelési irányzat nemzetközileg is elismert, jeles képviselője, szakmatörténelmet alakító személyisége.¹⁴ Szellemi örökségét utódaira hagyta, elsősorban azt az üzenetet, hogy az ember nemcsak fejleszhető, megváltoztatható, hanem – Németh László „minőségforradalma” szellemében – képes önmaga nevelésére, alakítására is.

¹⁴ T. Kiss Tamás–Tibori Timea: *Kultúrkapuk. Tanulmányok a kultúr[politik]áról, értékközvetítésről és a kulturális valóságról*. Szeged, 2013, Belvedere Meridionale Kiadó, 135–139.